

bladen in een ander boekjaar thuishoren dan tot dusverre werd aangenomen. De onderzoeksresultaten werpen en passant ook een nieuw licht op het bestuur van de stad (de instelling van het burgemeestersambt in mei 1285), de administratieve praktijken (het ontstaan van de boekhouding) en monetaire zaken. Zo wordt bewezen dat er onder Floris V een muntrevaluatie is geweest en wordt de theorie uit de nog niet gepubliceerde studie van Grolle over een vaste verhouding tussen de Engelse penning en de Hollandse munt onderbouwd.

De editie zelf is sober. Er is gebruik gemaakt van de kritisch-normaliserende methode en de annotatie is beperkt gebleven. Verklaringen van woorden zijn opgenomen in de index. Slechts twee schoonheidsfoutjes bij de interne verwijzingen (op pagina 3 en 4, het gevolg van discrepantie tussen de kopij en het gedrukte resultaat) ontsieren deze voorbeeldige editie. Het is verheugend dat deze unieke Noordnederlandse stadsrekeningen eindelijk zijn uitgegeven op een wijze die past bij hun belang.

J. A. M. Y. Bos-Rops

A. M. Koldewij, A. Willemsen, ed., *Heilig en profaan. Laatmiddeleeuwse insignes in cultuurhistorischperspectief* (Amsterdam: Van Soeren & co, 1995, 104 blz., f28,-, ISBN 906881 040 5).

Deze goed verzorgde lezingenbundel over laatmiddeleeuwse insignes zal voor de meeste mensen een nieuwe wereld openen. Insignes zijn meestal uit lood en tin gemaakte hangers, die men op de kleding speldde of wellicht minder opvallend onder de kleding droeg. De afgebeelde onderwerpen waren zeer gevarieerd. Er waren pelgrimstekens met heiligen of wonderlijke gebeurtenissen, maar ook insignes met huisraad of seksuele symbolen, als de fallus. Het blijkt dat er de laatste decennia in ons land enorm veel van deze 'prullaria', zoals A. M. Koldewij ze noemt, gevonden zijn. Een aanzienlijk deel daarvan is terecht gekomen in de verzameling van H. J. E. van Beuningen. In 1993 verscheen onder dezelfde hoofdtitel als de hier besproken bundel een boek (ondertitel: *1000 Laatmiddeleeuwse insignes uit de collectie H. J. E. van Beuningen*) dat op zijn beurt weer de aanleiding vormde tot een studiedag in 1994 waarvan de lezingen gebundeld zijn in het onderhavige boek.

Voor historici vormen deze draagtekens, die bijna alle dateren uit de veertiende en vijftiende eeuw, een rijk reservoir aan cultuurhistorische informatie over de Late Middeleeuwen. Het blijkt evenwel een hele opgave de insignes goed te duiden en de schriftelijke bronnen of afbeeldingen die hierbij een hulp kunnen vormen, blijken schaars. In dit boek vindt men lang niet altijd sluitende verklaringen maar eerder handvatten voor verdere studie. Het onderzoek staat nog in de kinderschoenen en in de bundel wordt een ieder die nieuw materiaal aan zou kunnen leveren van harte opgeroepen dat te doen. Kwamen in het boek van 1993 vooral de religieuze insignes aan bod, in dit boek heeft men het voornamelijk over de profane, waarbij men zich vooral met de intrigerende erotische afbeeldingen bezighoudt.

In de inleiding van Van Beuningen, 'Terugblik — en hoe verder?' (9-12), wordt onder andere de Stichting middeleeuwse religieuze en profane insignes voorgesteld. Daarna geeft A. M. Koldewij, 'Laatmiddeleeuwse insignes. Verzamelgeschiedenis en stand van onderzoek, cultuurhistorische aspecten' (13-25), een verkenning van het onderzoeksterrein, een overzicht van de bestaande collecties en een uitleg van het cultuurhistorisch belang van de draagtekens. Een voorbeeld van dit belang is het feit dat vele seksuele insignes in een traditie te plaats zijn die terugvoert tot onder andere Romeinse fallusamuletten. Er is verder echter bitter weinig bekend over de profane draagtekens; de religieuze zijn al langer onderwerp van studie. Het

strikte onderscheid tussen religieuze en profane insignes wordt overigens door J. B. Bedaux in zijn bijdrage 'Profane en sacrale amuletten' (26-35) op overtuigende wijze ter discussie gesteld. Helaas is de auteur wat minder overtuigend in zijn verklaring van het gebruik van de insignes. Zijn aan de socio-biologie ontleende argumenten behoeven naar mijn mening meer uitleg. Jaap van Os gaat in 'Seks in de 13de-eeuwse fabliaux: literaire voorlopers van de erotische insignes?' (36-43) verder in op de seksuele afbeeldingen. Hij constateert dat deze scabreuze middeleeuwse verhaaltjes even expliciet zijn als de onverhulde afbeeldingen. Daarbij stipt hij en passant een interessant punt aan: deze verhaaltjes zijn lang als volks beschouwd vanwege hun schunnigheid. Van Os laat ons weten dat men er de laatste tijd van overtuigd is geraakt dat ze juist in adellijke kringen zijn ontstaan en beluisterd. P. Wackers vertelt in 'Reynaert de Vos als pelgrim' (44-52) het verhaal dat schuilgaat achter één specifieke insigne en duidt het thema hiervan, namelijk de vos als hypocriet. J. van Herwaarden zegt in 'Bedevaarten in en vanuit de Nederlanden. Enkele aspecten van het verschijnsel bedevaarten in de late Middeleeuwen' (53-63) dat we voorzichtig moeten zijn met het verbinden van conclusies aan de vindplaats van pelgrimsinsignes. Soms zijn deze in grote concentraties gevonden hetgeen zou kunnen duiden op handel in insignes.

Als men meer concreet wil weten wat voor insignes er nu zoal waren, kan men het beste terecht bij M. Jones die in 'Een andere kijk op profane insignes' (64-74) een greep doet uit de vele voorbeelden. Sommige daarvan blijken inscripties te bevatten die een enorme hulp kunnen zijn bij de duiding van draagtekens. A. van Dongen, 'Het gebruiksvoorwerp als draagteken en beeldteken' (75-87), frappeert vervolgens met twee afbeeldingen van middeleeuwse gebruiksvoorwerpen in het echt en in miniatuur als insigne. De echte voorwerpen en de insignes zijn vrijwel identiek van vorm. Ze suggereert onder andere voorzichtig dat het lidmaatschapstekens van gilden zouden kunnen zijn. J. M. Baart zit in 'Pelgrimeren: mobiliteit en economie' (88-97) wat verder van het oorspronkelijke onderwerp af maar levert tot slot de conclusie dat de groep buste-insignes in te delen is bij de groep muntspelden. A. M. Koldewij, 'Karel de Grote en De Borchgravinne van Vergi' (98-104), sluit af met een nieuwe interpretatie/identificatie van twee insignes waarvan er tot dan toe één niet en de ander fout geïnterpreteerd is. Een mooie afsluiting die laat zien wat er nog allemaal voor eer te behalen valt in de studie van de middeleeuwse insignes.

J. Batink

R. E. F. Straub, *David Aubert. Escriptvain et clerc* (Faux titre. Études de langue et littérature françaises publiées XCVI; Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1995, 16 platen + 377 biz., f120,-, ISBN 90 5183 773 9).

Over de magnifieke bibliotheek van de vijftiende-eeuwse hertogen van Bourgondië is vaak geschreven. Algemeen bekend zijn zonder twijfel de gedegen analyse van G. Doutrepoint, *La littérature française à la cour des ducs de Bourgogne* (1909) en de vaak fraai verluchte catalogi van tentoonstellingen zoals die van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en het Gruuthusemuseum te Brugge ter gelegenheid van 'Bourgondische gedenkjaren'. Veel minder grondige aandacht is er geschonken aan de carrière, het werk en de ideeën van de vertalers en afschrijvers van handschriften bestemd voor die bibliotheek. Grote kenners zoals R. Bossuat van de vertaler, schrijver, secretaris en kopiist Jean Miélot en R. Walsh van de relaties tussen Bourgondische letterkundigen en die van het Italiaanse *Quattrocento* publiceerden hun bevindingen in niet altijd even gemakkelijk te vinden tijdschriften en bundels. Zeer uitzonderlijk en